

Прегледни рад

Примљено: 19. 12. 2014.

UDK 37.06:316.624

Ревидирана верзија: 25. 5. 2015.

Одобрено за штампу: 26. 2. 2016.

ШКОЛСКА КЛИМА, ЊЕН ЗНАЧАЈ ЗА ПОНАШАЊЕ УЧЕНИКА И МОГУЋНОСТИ МЕРЕЊА

Дејан Ђорђић*, Раде Дамјановић

Универзитет у Новом Саду, Педагошки факултет, Сомбор, Србија

* *dejan.djordjic@pef.uns.ac.rs*

Апстракт

Интересовање истраживача за проучавање школске климе развија се од касних 50-их година, а 60-их година прошлог века се истраживања у овој области нарочито интензивирају. Најранија истраживања најчешће су се заснивала на истраживању перцепција школског особља о школској организацији и на идентификовању фактора који доприносе ефикасности школе. Постепено, све се више развија интерес за ученичко виђење школског живота. Аутори који су се бавили истраживањем школске климе различито су је одређивали. Школска клима обухвата различите аспекте школске организације и живота: материјално окружење, квалитет и квантитет интеракција у школи, академске резултате, подршку и слично. У овом раду прихваћено је одређење проблематичног понашања онако како га је дефинисао Richard Jessor, а које обухвата малолетничку делинквенцију, антисоцијално понашање, ризична понашања, поремећаје понашања, насиље и друго. У раду су приказани резултати неких од релевантних истраживања која су се бавила повезаношћу школске климе и проблематичних понашања. Између осталог, истраживања су била усмерена на утврђивање карактеристика школа у којима се успешно реализују превентивни програми, повезаности ризичних понашања, стратегија решавања конфликта и школске климе, затим на утврђивање повезаности антисоцијалног понашања, школског криминалитета и школске климе, као и повезаности пола и социо-економског статуса ученика и перцепције школске климе. Истраживачи су користили различите инструменте за испитивање школске климе, од којих ће најчешће коришћени бити приказани у раду.

Кључне речи: школска клима, проблематична понашања, процена школске климе.

SCHOOL CLIMATE, ITS IMPORTANCE FOR STUDENTS' BEHAVIOR AND POSSIBILITIES OF MEASUREMENT

Abstract

The research interest in school climate began during the middle of last century, while it reached its peak in the following years. The early studies in this field have been focused on the school staff perception of the school organization, as well as on the

identification of the factors which contribute most to school efficiency. The students' views of a school life have become the center of the research interest later on. There is no consensus among the researchers about what school climate actually refers to. School climate refers to different aspects of school life and school organization – the students' material environment, quality and quantity of interactions in school, academic achievements, support, etc. In this paper, the problem behavior is conceptualized according to Richard Jessor and includes juvenile delinquency, antisocial behavior, risk behaviors, conduct disorder, violence, etc. The results of some of the most relevant studies related to the correlation between school climate and problem behaviors are presented in this paper. Those studies have been focused on different aspects of this correlation such as: the characteristics of the efficient schools, the connection between risk behaviors, coping strategies and school climate, as well as the connection between antisocial behaviors, school crime and gender on one side, and the school climate on the other. There is a wide range of different instruments for school climate assessment, and the most common are presented in this paper.

Key words: school climate, problem behaviors, school climate assesment.

УВОД

Унапређење васпитнообразовног рада зависи од многих чинилаца, а већина њих може се концептуализовати у појам школске климе, која као мултидимензионалан феномен обухвата различите аспекте школске организације и живота у школи, као што су материјално окружење, квалитет и квантитет интеракција у школи, академски резултати, подршка и слично (Ђурић & Поповић-Ћитић, 2011).

Школска клима се може повезати са многим појавама у школском контексту, као што су вршњачко насиље, напуштање школовања, академски успех ученика, са делинквенцијом и поремећајима понашања, просоцијалним понашањем и другим појавама. Како школска клима зависи од перцепција свих оних који учествују у школском животу, она такође и утиче на индивидуалне перцепције, интересовања, жеље, понашање. Само тако сагледана она може да обезбеди потпунију слику школског живота и да буде показатељ квалитета школе.

Првобитна истраживања школске климе спроведена су у оквиру изучавања организационе климе да би се затим школска клима почела изучавати као самосталан феномен који има значајне импликације на животе свих оних који посредно или непосредно учествују у животу школе.

ОДРЕЂЕЊЕ ШКОЛСКЕ КЛИМЕ

Стручњаци који се баве унапређењем рада школе увидели су значај школске климе пре више од сто година, када је Пери (Perry) први почео да пише о школској клими и њеном утицају на ученике у процесу образовања и учења (Cohen, McCabe, Michelli, & Pickeral,

2009). Интересовање за научно проучавање школске климе појавило се касних 50-их година прошлог века са појавом истраживања о организационој клими (Zullig, Koopman, Patton, & Ubbes, 2010), док се неки од најзначајнијих радова појављују 60-их година прошлог века и од тада се истраживања у овој области интензивирају.

У литератури се срећу одређења школске климе као „срца и душе школе” (Freiberg, 2005:11) или „атмосфере, културе, ресурса и социјалне мреже школе” (Loukas & Murphy, 2007:293). Према Џонсон и Џонсон (Johnson & Johnson, 1993), школска клима може да укључује све – од аспеката околине, преко личности ученика и наставног особља, академског успеха, нивоа физичке активности, па до процеса и материјала који се примењују у настави. Маршал (Marshall, 2004), обједињујући налазе ранијих истраживања, наводи да школска клима обухвата: број и квалитет интеракција између одраслих и ученика; ученичку и наставничку перцепцију школског окружења; факторе окружења (као што су учионице и школска зграда); академски успех; осећање безбедности и величину школе; осећање поверења и поштовања према ученицима и наставницима. Коен (Cohen) и сарадници (2009) сагласни су да се школска клима односи на квалитет и карактер школског живота. При томе, школска клима заснива се на перцепцијама људи о школском животу које рефлектују норме, циљеве, вредности, интерперсоналне односе и образовне праксе, као и организациону структуру.

Често се дешава да се за школску климу користе другачији називи, као што су школска атмосфера, школско окружење, школски миље (Cohen et al., 2009). Такође, треба правити разлику између школске климе и школске културе. Још 1932. године, Волер (Waller) писао је да свака школа има своју културу са јединственим обичајима и историјом, као и моралним кодом који утиче на односе и понашање унутар школе (Kent & Terrence, 2002). Барт (Barth) дефинише школску културу као скуп комплексних норми, ставова, веровања, понашања, вредности, церемонија, традиција и митова који су дубоко укорењени у сваки аспект школе (Barth, 2002) и који се испољавају у свакодневном животу школе и утичу на продуктивност наставника, професионални развој и руковођење школом (Robbins & Alvy, 2003). За разлику од школске културе, школска клима се односи на школско окружење или на школско окружење за учење (Johnson & Stevens, 2006), скуп норми и очекивања (West, 1985), психосоцијални контекст у коме наставници раде и подучавају (Fisher & Fraser, 1991), степен оснаживања наставника (Short & Rinehart, 1992), физичко и емоционално благостање школске организације (Johnson, Johnson, & Zimmerman, 1996), посвећеност школи и подршку наставника (Cohen et al., 2009).

Поред разноврсности која прати одређење школске климе, могу се издвојити три димензије које су најчешће присутне приликом дефинисања. То су:

1. **Физичке димензије:** изглед школске зграде и учионица, величина школе и њена унутрашња организација, доступност ресурса за рад, удобност и слично;
2. **Социјална димензија:** квалитет и број интерперсоналних односа међу главним актерима школског живота, степен у коме ученици и наставници доносе одлуке, партнерски односи ученика и наставника и друго;
3. **Академска димензија:** квалитет наставе, праћење напредовања ученика и благовремено обавештавање родитеља, као и очекивања наставног особља у вези с напредовањем (Ђурић & Поповић-Ћитић, 2011).

Веома детаљан преглед димензија које су најчешће коришћене у истраживањима и дефинисању школске климе дају Коен, Макејб, Мишели и Пикерал (Cohen, McCabe, Michelli, & Pickeral, 2009), а то су:

1. **Димензија сигурности**, која се може посматрати као:
 - а. *физичка сигурност*, која обухвата осећај сигурности, план поступања у кризним ситуацијама, јасне одговоре на насиље и ставове који не толеришу насиље;
 - б. *социо-емоционална сигурност*, која подразумева веровање у школска правила, ставове у вези с индивидуалним различитостима, начине решавања конфликта који се уче у школи и слично.
2. **Образовна димензија** са поддимензијама:
 - а. *иквалитет инструкција* (нпр. повезаност учења са животом, стилски учења, награђивање, разноврсност наставних метода, уважавање креативности);
 - б. *социјално, емоционално и етичко учење* (нпр. повезаност између дисциплина, уважавање вишеструких интелигенција);
 - в. *професионални развој* (нпр. евалуација школског система, систематичан професионални развој, коришћење научних знања приликом доношења одлука);
 - г. *руковођење* (нпр. поштовање људи у школи од стране школских лидера, јасна визија).
3. **Димензија односа**, где се подразумева:
 - а. *поштовање различитости* (нпр. позитивни односи на релацији одрасли–одрасли, одрасли–ученици и ученици–ученици, заједничко доношење одлука, кооперативно учење, уважавање различитости);

- б. *сарадња школе и заједнице* (нпр. обострана подршка, учешће родитеља у доношењу одлука у школи);
 - в. *повезаност* (нпр. ентузијазам запослених у вези с послом, повезаност ученика са бар једним одраслим).
4. **Структурална димензија и димензија околине** односе се на чистоћу, адекватан простор и материјал, изглед и величину школе, курикуларне и ванкурикуларне активности.

ЗНАЧАЈ ШКОЛСКЕ КЛИМЕ ЗА ПОНАШАЊЕ УЧЕНИКА

Као мултидимензионалан конструкт, школска клима је сагледавана из различитих теоријских и методолошких перспектива. Ранија истраживања су се, пре свега, заснивала на истраживању перцепција наставника и другог особља о школској организацији и на идентификовању специфичних особина које разликују ефективне од неефективних школа. У новије време се јавља повећан интерес за ученичко виђење школског живота (Koth, Bradshaw, & Leaf, 2008). Шездесетих и седамдесетих година двадесетог века истраживачи су се усмеравали на социо-економски статус и расне разлике како би објаснили разлике у постигнућима. Касних седамдесетих година истраживачи су настојали да школску климу повежу са ученичким резултатима у школи. Касније, почетком и средином деведесетих година, истраживања се фокусирају на разреде и наставника, да би се негде од краја деведесетих година, па све до данас, истраживања фокусирали на све учеснике школског живота, а школску климу разматрала у повезаности са постигнућем, приврженошћу, ангажманом у школи, агесијом, виктимизацијом, ризичним понашањима, делинквенцијом и сл. (Gottfredson, Gottfredson, Payne, & Gottfredson, 2005; Wilson, 2004; Zullig et al., 2010).

У раду ће бити приказани резултати релевантних истраживања о повезаности школске климе са понашањем ученика. Посебна пажња посвећена је проблематичним понашањима, која се дефинишу као свако понашање које је друштвено одређено као проблем, као извор забринутости или је осуђено од друштвених/правних норми и институција власти и јављање проблематичног понашања изазива реакцију друштвених механизма контроле (Donovan, Jessor, & Costa, 1991), а обухватају широк спектар понашања као што су ризична понашања, злоупотреба алкохола, дувана и психоактивних супстанци или пак асоцијално или делинквентно понашање (Kurbalija & Šakotić-Kurbalija, 2010).

Веј, Реди и Роудс (Way, Reddy & Rhodes, 2007) спровели су истраживање којим су настојали да објасне како се ученичка перцепција школске климе мења током година, како пол и социо-економски статус утичу на перцепцију школске климе и да ли је перцепција школске климе условљена променама у психолошком и би-

хевиоралном прилагођавању. Резултати показују да је перцепција подршке вршњака и наставника опадала током година. Такође, током година опада и перцепција аутономије и јасности и конзистентности школских правила. Како је истраживање показало, перцепција школске климе је из године у годину све негативнија. Значајне разлике у односу на пол и социо-економски статус нису утврђене. Такође, ученици су током времена извештавали о опадајућем нивоу благостања, које се изражава кроз повећан број депресивних симптома и бихевиоралних проблема, али и кроз смањено самопоштовање.

Истраживање под називом „Студија сигурне школе” (Safe School Study) спроведено је у периоду 1976–1977. године, а за циљ је имало да утврди фреквенцију и озбиљност криминалитета у основним и средњим школама у САД, број и локацију школа у којима се јавља криминалитет и како школски криминалитет може бити спречен. Истраживањем су повезани школска клима и школски криминалитет. Истраживање је спроведено у три фазе. У првој фази упитник су попуњавали директори више од 4000 основних и средњих школа у вези с инцидентима, илегалним или ометајућим активностима у њиховим школама. У другој фази су одабране 642 репрезентативне школе у којима су директори поново попуњавали упитнике и пружили су додатне информације, да би се у трећој фази одабрало само 10 школа и рађена је квалитативна анализа. Већина школа из треће фазе имала је историју криминалитета и насиља, али се стање драматично поправило за веома кратко време и то је био један од главних разлога зашто су ове школе одабране да остану у фокусу истраживача. Истраживањем је потврђено да школска клима има утицаја на школско насиље и криминалитет, и то специфично степен у коме је школско особље посвећено ученицима и колико улаже напора у спровођење школских правила и прописа. Насупрот очекивању да ће мањи степен насиља бити у оним школама у којима је клима либерална, резултати истраживања су показали да су насиље и школски криминалитет мање заступљени у школама са стриктним и строгим спровођењем правила и прописа – можда зато јер је казна сигурно зајамчена након учињеног прекршаја. Као битни фактори, издвојили су се поштено спровођење правила и интеракција између ученика и наставника. Посебно важан је степен пажње коју ученик добија од наставника, због смањења отуђености и васпитног утицаја наставника на ученике. У малобројнијим одељењима ученици добијају више пажње и већи је утицај наставника на формирање просоцијалног понашања и побољшано је међусобно разумевање и интерперсонално прилагођавање међу ученицима (Asner & Broschart, 1978; National Institute of Education, 1977). У поновној анализи података из „Студије сигурне школе” Готфредсон и Готфредсон (Gottfredson & Gottfredson) настојали су да повежу виктимизацију ученика у школи са школском климом. Додатно су мерене

социо-демографске карактеристике заједница у којима су школе биле смештене. Истраживање је показало да сиромаштво и дезорганизација заједнице, однос урбане и руралне средине, криминал у заједници и ангажовање у школи утичу на степен виктимизације од стране наставника (Gottfredson et al., 2005).

Национално истраживање превенције делинквенције у школама (National Study of Delinquency Prevention in Schools) спроведено је са циљем како би се описали и класификовали постојећи програми превенције у школи и како би се утврдиле карактеристике школе које су повезане са успешном применом ових програма (Gottfredson et al., 2000). Упитник су попуњавали ученици и наставници. Од почетног броја од 847 школа које су учествовале у истраживању и попуниле упитнике за ученике и наставнике, 403 школе попунило је упитнике за наставнике, а 310 школа попунило је упитнике за ученике (Gottfredson et al., 2002). У поновној анализи података који су добијени овим истраживањем, Готфредсон је са сарадницима (2005) прерасподелио питања и одговоре тако да су се они односили на школске поремећаје (виктимизацију ученика, виктимизацију наставника и делинквенцију у школи) и школску климу. Посматрани су још неки фактори, у овом истраживању названи спољашњи: проценат ученика и наставника који су Афроамериканци, број мушких ученика, урбанизам, сиромаштво и дезорганизација заједнице и слично. Утврђено је да делинквенција у школи више зависи од школске климе него од спољашњих фактора, и то 46% целокупне варијансе зависи од школске климе, насупрот 10% варијансе која може бити објашњена спољашњим факторима. Школе са већим бројем мушких ученика имају виши проценат виктимизације ученика, као и виши степен делинквенције међу ученицима. Школе које се налазе у сиромашним подручјима и које имају висок проценат афроамеричких ученика и наставника суочавају се са вишим степеном виктимизације наставника и делинквенцијом ученика. Школе у којима су ученици извештавали да су правила коректна, а дисциплина доследна, имале су мање школских поремећаја. Уопштени закључци до којих се дошло овим истраживањем јесу да је делинквенција у школском окружењу повезана са школском климом, док виктимизација наставника и ученика зависи, пре свега, од оних фактора који су у овом истраживању означени као спољашњи.

Лонгитудинално истраживање о повезаности антисоцијалног понашања и школске климе спровели су Лебланк, Свишер, Витаро и Тремблеј (LeBlanc, Swisher, Vitaro & Tremblay, 2008) у Канади. Истраживањем је обухваћено 3159 деце која су школске 1986/87. кренула у предшколску установу са 6 година. Једном годишње су испитивани о антисоцијалном понашању, све до своје петнаесте године. Подаци су се такође прикупљали и од учитеља, од шесте до дванаесте године живо-

та ученика. Када су кренули у средњу школу, од првобитног узорка остало је 1233 ученика, а за њих је упитнике попунило око 3400 наставника. Структура ученичке групе је остала скоро непромењена. Као што је очекивано, наставници су извештавали о већем броју проблема у одељењу у оним школама у којима су ученици више извештавали о насилном или антисоцијалном понашању. Истраживање је показало да је ниво делинквенције у школи више проузрокован карактеристикама ученика који похађају једну школу него организационим факторима. Школска клима је повезана и са насилним и са насилним антисоцијалним понашањем. Ово је веома важно са становишта превенције оваквог понашања у школама, јер школе су снажан фактор којим се може објаснити настанак и одржавање антисоцијалног понашања.

У истраживању повезаности школске климе, ризичних понашања ученика и силецијства утврђена је повезаност школске климе и ризичних понашања ученика. Школска клима објашњава 67% варијансе ризичних понашања. То значи да унапређивање ових елемената школске климе може имати заштитно дејство и да утиче на превенцију ризичних понашања (Klein, Cornell, & Konold, 2012).

Метаанализа истраживања која су проучавала повезаност школске климе и насилног понашања обухватила је 36 студија, које су заједно имале укупно 113.778 испитаника, просечног узраста 13,53 године, подаци су прикупљени за период 1982–2008. године у различитим земљама широм Северне Америке, Европе и Азије. Пронађена је повезаност средње јачине између ученичке перцепције школске климе и насилног понашања. Интересантно је да је утврђена повезаност између ученичке перцепције школске климе и насилног понашања, али повезаност између објективних карактеристика школе (величина школе, степен школовања) и насилног понашања није утврђена (Steffgen, Recchia, & Viechtbauer, 2013).

Много је истраживања која потврђују да се ученици не осећају сигурно у школи. На пример, једним истраживањем је утврђено да се ученици плаше одласка у школу зато што је виктимизација и насиље над њима присутно све време у школи (Astor, Benbenishty, Zeira, & Vinokur, 2002). Истраживања су такође показала да се ученици осећају мање сигурним у великим школама (Leras, 2008). Иако статистички не постоји значајна разлика у погледу насиља и виктимизације између мањих и већих школа, у већим школама ученици су се осећали мање безбедним, што може бити резултат тога што су чешће сведоци или чешће чују да се догодио неки инцидент (Cornell & Gregory, 2008). Непријатељска школска клима је присутна у школи када ученици имају искуство претећих или узнемиравајућих ситуација које на посредан или непосредан начин утичу на процес учења (у учионици или у било ком делу школе). Последице непријатељске школске климе могу бити ниско

самопоштовање, страх од школе, негативни ставови у вези са школом, изостајање са часова, слаба активност на часу и слично (Lleras, 2008). Истраживање школске климе које је обухватило 8584 испитаника ЛГБТ популације показује да је сексуална оријентација један од најчешћих разлога зашто су ЛГБТ особе биле узнемираване у школи. Као главни проблем у овом истраживању издвојена је непријатељска школска клима. Несигурно се у школи осећа 63,5% испитаника, док је 81,9% било вербално узнемиравано и 38,3% било је физички узнемиравано. Скоро 20% испитаника било је физички нападнуто због своје сексуалне оријентације. Трећина испитаника изостајала је из школе зато што се нису осећали сигурно у њој, а то је и учинило више од половине испитаника који су били виктимизирани због своје сексуалне оријентације. Истраживање је показало да су испитаници који су имали искуство непријатељске школске климе имали слабије академско постигнуће, више депресивних симптома и ниже самопоштовање (Kosciw, Greytak, & Bartkiewicz, 2012).

Серијом истраживања потврђено је да је школска клима директно повезана са академским постигнућем (Brand, Felner, Shim, Seitsinger, & Dumas, 2003; Freiberg, 2005; West, 1985). Однос на релацији ученик–наставник је од круцијалног значаја за академске и бихевиоралне исходе. Истраживање које је пратило 179 деце, од предшколске установе до осмог разреда, показује да је квалитет односа васпитача и детета у вртићу значајан за касније академске и бихевиоралне исходе у нижим разредима основне школе (Hamre & Pianta, 2001).

Сумирајући изнете резултате, можемо закључити да:

- Поштена и фер правила, као и њихово стриктно и доследно спровођење су се у истраживањима показали као значајни чиниоци који утичу на смањење насиља и делинквенције међу ученицима. У школама у којима су ученици опажали да су правила поштена и да се доследно спроводе, стопа насиља и делинквенције била је мања, поготово ако су ученици извештавали о високом степену пажње коју добијају од стране наставника.
- Делинквенција у школској средини више је резултат утицаја школске климе (нпр. јасна правила и њихово доследно поштовање) него спољашњих фактора, док се виктимизација у школи може више објаснити факторима средине у којима се школа налази (нпр. сиромаштво и дезорганизација заједнице).
- Величина школе и бројност ученика нису се показали као битни чиниоци развоја проблематичног понашања (пре свега насилног и делинквентног понашања), али се јављају као медијаторска варијабла која утиче на доживљени осећај сигурности који утиче на самопоштовање ученика, однос

према школи и школским обавезама, изостајање и напуштање школе и слично.

- На осећај сигурности у школи такође утиче степен присутности насиља и виктимизације ученика и искуство непријатељске школске климе.
- Што су ученици старији, виђење школске климе је негативније.

Квалитет школске климе повезан је са квалитетом живота, рада и интеракција ученика у школи. Континуираним праћењем школске климе, њеним мерењем и унапређивањем може се превентивно деловати на развој проблематичних понашања ученика.

ИНСТРУМЕНТИ ЗА ПРОЦЕНУ ШКОЛСКЕ КЛИМЕ

Мерење школске климе није једнозначно одређено у литератури. Тешкоће настају због сложености конструкта школске климе, који обухвата низ међусобно повезаних димензија школског живота. Инструменти који су конструисани за мерење школске климе некад се само ограничавају на разредну климу, која представља само један сегмент школске климе, док су неки аутори конструисали инструменте који обухватају велики број димензија школске климе, као што су односи између свих учесника школског живота, правила (поштење, јасноћа и доследност), социо-емоционално учење, руковођење, ангажовање ученика, осећај сигурности, присуство силецијства и сл.

Развијен је велики број различитих инструмената који су се током времена користили за мерење школске климе. Они се међусобно разликују у погледу аспеката школске климе на које се односе, а све то због различитих теоријских и методолошких полазишта која су узимана у обзир приликом њиховог креирања. Већину инструмената за процену школске климе чине структурисани инвентари који од испитаника захтевају да изрази своју сагласност или несагласност са одређеним тврдњама о школи или атмосфери у учионици (Brand et al., 2003).

Инструмент за процену школске климе као организационе климе

The Organizational Climate Description настаје из проучавања школске климе као организационе климе, и то у раним зачецима концептуализације и проучавања школске климе. Инструмент је намењен наставничкој процени школске климе, састоји се од 42 ставке, које се процењују на четворостепеној скали и обухватају следеће димензије:

1. **Подржавајуће понашање директора:** односи се на бригу о наставницима, отвореност и уважавање наставничких сугестија.
2. **Директивно понашање директора** је ригидно, препуно контроле и супервизије.

3. **Рестриктивно понашање директора:** понашање које омета, а не подржава рад наставника и подразумева наметање послова који нису у складу са наставничком професијом.
4. **Колегијално понашање наставника:** сарадња и интеракција међу наставницима.
5. **Блискост наставника:** односи се на социјалне односе међу наставницима.
6. **Раздвојеност наставника:** односи се на фокусираност на професионалне активности, без заједничких циљева наставника, без блискости и са односима које карактерише критицизам и негативност (Ной, Tarter, Kottkamp, 1991; Ной, Tarter, 1997).

Инструменти за процену разредне климе

The Classroom Environment Scale је инструмент дизајниран седамдесетих година прошлог века. Садржи 90 ставки са одговорима тачно или нетачно. Инструмент је оријентисан на однос ученик–ученик и ученик–наставник, као и на организационе факторе у учионици. Намењен је мерењу карактеристика климе у учионици и веома је користан као алат за побољшање рада у учионици или као помоћ приликом евалуације. Примери питања су: „Наставник показује интересовање за ученике” (подршка наставника) или „Постоји јасан скуп правила којих ученици треба да се придржавају” (јасноћа правила) (Fraser, 1998).

The Tripod Survey је инструмент који је креирао Рон Фергусон (Ron Ferguson) на Харвардском универзитету и намењен је ученичкој процени разредне климе. Састоји се од 36 тврдњи које се процењују на петостепеној скали. Обухвата следеће супскале: бригу о ученицима, интересантност и релевантност наученог, поштовање ученичких идеја и подстицање на давање повратне информације, контролисање понашања, појашњавање градива, подстицање ученика на рад и труд, вредновање и коришћење ученичких идеја како би се побољшало учење (Kane & Cantrell, 2010).

Classroom Environment Scale представља инструмент за процену разредне климе који се фокусира на односе ученик–наставник и ученик–ученик, као и на организационе факторе у учионици. Састоји се од 90 ставки на које ученици одговарају са тачно или нетачно. Мери укљученост ученика, припадање, подршку наставника, оријентацију на задатке, степен такмичења, ред и организацију у учионици, јасноћу правила, наставничку контролу и иновативност (Moos & Trickett, 1986).

Инструменти за процену школске климе као мултидимензионалног феномена са формама за ученике, наставнике/особље и родитеље.

The Comprehensive School Climate Inventory обезбеђује податке о томе како ученици, особље и родитељи перципирају школску

климу. Све тврдње изнете су афирмативно, а испитаници треба да изразе своју сагласност на петостепеној Ликертовој скали. *Национални центар за школску климу (National School Climate Center)* отпочео је рад на креирању овог мерног инструмента 2002. године и од тада су рађене серије истраживања и инструмент је у складу са пристиглим резултатима истраживања константно унапређиван и ревидиран. Задавање последње, треће, верзије траје двадесет минута и садржи десет димензија и две додатне за наставнике. Димензије које мери инструмент су: подршка приликом учења, социјална подршка од стране одраслих, социјално и грађанско учење, поштовање одраслих, правила и норме, однос ученика са другим ученицима, селекцијство, физичко окружење, осећај сигурности, школска повезаност (са породицом и заједницом). Две додатне димензије за наставнике односе се на њихово професионално окружење, и то су професионални односи и руковођење (Guo, Choe, & Ann Higgins, 2011).

Delaware School Climate Surveys је инструмент који омогућује школама брзо и корисно процењивање школске климе. Постоје три верзије упитника: за ученике, наставнике/особље и за породицу. Министарство образовања у Делаверу желело је инструмент са добрим метријским карактеристикама како би се могла испитати школска клима у школама које су биле укључене у програм *School-Wide Positive Behavior Supports* и у програме превенције насиља. Инструмент мери односе и комуникацију свих актера, поштовање различитости, праведност школских правила, јасноћу очекивања, селекцијство и сигурност у школи, ангажованост ученика, начине кажњавања и просоцијално понашање (Bear & Yang, 2011).

The Charles F. Kettering Ltd. (CFK) School Climate Profile такође је широко коришћен инструмент. Упитник се састоји од четири скале. Прва скала, општи климатски фактори, распоређена је у следећих осам супскала: поштовање, поверење, висок морал, прилика за ангажовање, континуиран професионални и социјални раст, кохезивност, обнављање школе и пажња. Постоје форме за наставнике, ученике и администрацију (Johnson & Johnson, 1993). Остале скале су конструисане како би испитивале питања као што су одржавање, администрација, руковођење, ученичке активности и однос наставника са директором (Hanna, 1998).

The Comprehensive Assessment of School Environments (CASE) јесте батерија која садржи четири инструмента: *NASSP School Climate Survey*, који је дизајниран да прикупља податке од ученика, наставника и родитеља и три *NASSP Satisfaction Surveys*, један за сваку групу испитаника. *NASSP (National Association of Secondary School Principals)* инструменти су валидирани у истраживањима која су обухватила 1500 наставника, 14.600 ученика и 4400 родитеља. За сваки од четири ин-

струмента је, на основу података из истраживања, израчунат коефицијент унутрашње конзистентности (Lunenburg, 2011).

Изложени инструменти за процену школске климе настају као продукт различитих потреба аутора инструмената – истраживачке сврхе или пак у сврхе конкретног унапређења образовноаспитног рада у школама. Међусобно се разликују у свеобухватности аспеката школске климе на које се односе и у томе чију перцепцију школске климе испитују (ученик, наставник/особље и родитељи). Најпогоднији инструменти за процену школске климе су они који узимају у обзир перцепцију ученика, наставника/особља и родитеља јер, у складу са теоријским поставкама, школску климу чини свеукупност перцепција свих учесника школског живота.

ЗАКЉУЧАК

Прегледом литературе која се бави школском климом и истраживањима у тој области добија се слика да је овај појам различито сагледан, различито димензиониран. Значајан број истраживања која су настојала да повежу неке феномене са школом или неким аспектима школе заправо се директно или индиректно баве школском климом. Током више од сто година истраживачког рада у овој области, скупило се мноштво података о повезаности школске климе са другим феноменима, као што су насиље, виктимизација, осећање сигурности у школи, делинквенција, ризична понашања, школско постигнуће, комуникација међу актерима школског живота и слично. То показује да је школска клима један од кључних фактора који утичу на животе ученика (Anderson, 1982; Đurić & Popović-Ćitić, 2011; Nader, 2012).

Унапређење школске климе је дуготрајан процес који захтева анализу, процену и стално праћење. У земљама које стављају акценат на унапређење школске климе и разумеју значај који она има, индикатори школске климе се процењују неколико пута годишње, чиме се обезбеђује стално праћење (Đurić & Popović-Ćitić, 2011). *Национални центар за школску климу* издвојио је пет кључних корака у процесу унапређења школске климе: припрема и планирање, евалуацију, разматрање резултата и развијање акционог плана, имплементацију акционог плана и поновну евалуацију и поновно креирање плана (Cohen et al., 2009). Унапређење школске климе захтева континуиране напоре, јасну слику постојећег стања, израђен план и ресурсе. Оно што се може закључити из резултата многобројних истраживања која су вршена је то да је рад на унапређењу школске климе у ствари рана или примарна превенција многих проблема и тешкоћа који могу наступити, а на које школа као веома важна институција има утицаја.

Истраживања школске климе у нашој средини нису знатно заживела. Обично се свде на насумично повезивање димензија школске климе са неким другим феноменима. Даљи напори би требало да буду усмерени ка проучавању школске климе као свеобухватног феномена. Такође, требало би да се тежи ка утврђивању метријских карактеристика већ постојећих инструмената на репрезентативном узорку школа у Србији и омогућавању њиховог коришћења другим истраживачима или пак ка креирању новог истраживачког инструмента који би одговарао специфичностима нашег образовног система.

ЛИТЕРАТУРА

- Anderson, C. S. (1982). The Search For School Climate: A Review of the Research. *Review of Educational Research*, 52(3), 368–420.
- Asner, M. R., & Broschart, J. (1978). Violent Schools – Safe Schools: The Safe School Study Report to the Congress Volume I. *National Institute of Education*, 1–247.
- Astor, R. a., Benbenishty, R., Zeira, a., & Vinokur, a. (2002). School Climate, Observed Risky Behaviors, and Victimization as Predictors of High School Students' Fear and Judgments of School Violence as a Problem. *Health Education & Behavior*, 29(6), 716–736. doi:10.1177/109019802237940
- Barth, R. S. (2002). The Culture Builder. *Educational Leadership*, 59(8), 6–11.
- Bear, G., & Yang, C. (2011). *Delaware School Climate Surveys Technical Manual* (pp. 1–115). Preuzeto 14. 5. 2014. Dostupno na: <http://wordpress.oet.udel.edu/pbs/wp-content/uploads/2011/12/Final-Technical-Manual.pdf>
- Brand, S., Felner, R., Shim, M., Seitsinger, A., & Dumas, T. (2003). Middle school improvement and reform: Development and validation of a school-level assessment of climate, cultural pluralism, and school safety. *Journal of Educational Psychology*, 95(3), 570–588. doi:10.1037/0022-0663.95.3.570
- Cohen, J. (2006). Social, Emotional, Ethical, and Academic Education. Creating a Climate for Learning, Participation in Democracy, and Well-Being. *Harvard Educational Review*, 76(2), 201–237.
- Cohen, J., McCabe, E., Michelli, N., & Pickeral, T. (2009). School climate: Research, policy, practice, and teacher education. *The Teachers College Record*, 111(1), 180–213.
- Cornell, D., & Gregory, A. (2008). Virginia High School Safety Study: Descriptive Report of Survey Results from Ninth Grade Students and Teachers. *University of Virginia - Curry School of Education*. Preuzeto 12. 6. 2014. Dostupno na: <http://curry.virginia.edu/uploads/resourceLibrary/vhss-ninth-grade-survey-report-7-13-08.pdf>
- Donovan, J., Jessor, R., & Costa, F. (1991). Adolescent Health Behavior and Conventionality-Unconventionality: An Extension of Problem Behavior Theory. *Health Psychology*, 10(1), 52–61.
- Đurić, S., & Popović-Čitić, B. (2011). Procena školske klime u funkciji unapređenja kvaliteta rada obrazovno-vaspitnih institucija [School climate assessment toward improving the quality of educational institutions]. *Socijalna misao*, 18(4), 114–129.
- Fisher, D., & Fraser, B. J. (1991). School climate and teacher professional development. *The South Pacific Journal of Teacher Education*, 19(1), 17–32. doi:10.1080/0311213910190103

- Fraser, B. J. (1998). Classroom environment instruments: development, validity and applications. *Learning Environments Research*, 1(1), 7–33.
- Freiberg, H. (2005). *School climate: Measuring, improving and sustaining healthy learning environment*. London: Routledge.
- Gottfredson, G., Gottfredson, D., Czeh, E., Cantor, D., Crosse, S., & Hantman, I. (2000). National Study of Delinquency Prevention in Schools: Final Report. *Gottfredson Associates, Inc. Preuzeto* 31. 5. 2014. Dostupno na: <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED459409.pdf>.
- Gottfredson, G., Gottfredson, D., Czeh, E., Cantor, D., Crosse, S., & Hantman, I. (2002). National Study of Delinquency Prevention in Schools, Summary. *Gottfredson Associates, Inc. Preuzeto* 31. 5. 2014. godine. Dostupno na: <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/194116.pdf>.
- Gottfredson, G., Gottfredson, D., Payne, A., & Gottfredson, N. (2005). School climate predictors of school disorder: Results from a national study of delinquency prevention in schools. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 42(4), 412–444.
- Guo, P., Choe, J., & Ann Higgins, A. (2011). Report of Construct Validity and Internal Consistency Findings for the Comprehensive School Climate Inventory. *Fordham University, Preuzeto* 13. 5. 2014. godine. Dostupno na: www.schoolclimate.org/climate/documents/Fordham_Univ_CSCI_development_review_2011.pdf.
- Hamre, B. K., & Pianta, R. C. (2001). Early Teacher-Child Relationships and the Trajectory of Children's School Outcomes through Eighth Grade. *Child Development*, 72(2), 625–638. doi:10.1111/1467-8624.00301
- Hanna, J. (1998). School Climate: Changing Fear to Fun. *Contemporary Education*, 69(2), 83.
- Hoy, W. K., & Tarter, C. J. (1997). *The road to open and healthy schools: A handbook for change, Elementary Edition*. Thousand Oaks, CA: Corwin Press.
- Hoy, W. K., Tarter, C. J., & Kottkamp, R. B. (1991). *Open schools/healthy schools: Measuring organizational climate*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Johnson, B., & Stevens, J. J. (2006). Student achievement and elementary teachers' perceptions of school climate. *Learning Environments Research*, 9(2), 111–122. doi:10.1007/s10984-006-9007-7
- Johnson, W., & Johnson, A. (1993). Validity of the quality of school life scale: A primary and second-order factor analysis. *Educational and Psychological Measurement*, 53(1), 145–153.
- Johnson, W., Johnson, A., & Zimmerman, K. (1996). Assessing school climate priorities: A Texas study. *The Clearing House*, 70(2), 64–66.
- Kane, T. J. & Cantrell, S. (2010). *Learning about teaching: Initial findings from the Measures of Effective Teaching project*. Bill & Melinda Gates Foundation.
- Kent, P., & Terrence, D. (2002). *The Shaping School Culture Fieldbook*. Jossey Bass/Wiley: San Francisco
- Klein, J., Cornell, D., & Konold, T. (2012). Relationships between bullying, school climate, and student risk behaviors. *School Psychology Quarterly: The Official Journal of the Division of School Psychology, American Psychological Association*, 27(3), 154–69. doi:10.1037/a0029350
- Kosciw, J., Greytak, E., & Bartkiewicz, M. (2012). *The 2011 National School Climate Survey: The Experiences of Lesbian, Gay, Bisexual and Transgender Youth in Our Nation's Schools*. New York: GLSEN.
- Koth, C., Bradshaw, C., & Leaf, P. (2008). A multilevel study of predictors of student perceptions of school climate: The effect of classroom-level factors. *Journal of Educational Psychology*, 100(1), 96–104.

- Kurbalija, D., & Šakotić-Kurbalija, J. (2010). Predviđanje problematičnog ponašanja adolescenata [Predicting adolescent problem behaviour]. *Psihologija*, 56(9-10), 882–892.
- LeBlanc, L., Swisher, R., Vitaro, F., & Tremblay, R. E. (2008). High School Social Climate and Antisocial Behavior: A 10 Year Longitudinal and Multilevel Study. *Journal of Research on Adolescence*, 18(3), 395–419. doi:10.1111/j.1532-7795.2008.00565.x
- Lleras, C. (2008). Hostile School Climates: Explaining Differential Risk of Student Exposure to Disruptive Learning Environments in High School. *Journal of School Violence*, 7(3), 105–135. doi:10.1080/15388220801955604
- Loukas, A., & Murphy, J. L. (2007). Middle school student perceptions of school climate: Examining protective functions on subsequent adjustment problems. *Journal of School Psychology*, 45(3), 293–309. doi:10.1016/j.jsp.2006.10.001
- Lunenburg, F. C. (2011). Comprehensive Assessment of School Environments (CASE): An Underused Framework for Measuring School Climate, 29(4), 1–8.
- Marshall, M. L. (2004). Examining School Climate: Defining Factors and Educational Influences (electronic version). Preuzeto 23. 5. 2014. sa Georgia State University Center for School Safety, School Climate and Classroom Management. Dostupno na: [Http://education.gsu.edu/schoolsafety](http://education.gsu.edu/schoolsafety).
- Nader, K. (2012). Violence Prevention and School Climate Reform. *National School Climate Center – School Climate Brief*, (5), 1–25.
- National Institute of Education. (1977). Violent Schools – Safe Schools: The Safe School Study Report to the Congress Executive Summary. *Washington, DC: US Dept of Health, Education, and Welfare*, 1–18.
- Robbins, P., & Alvy, H. (2003). *The principal's companion: Strategies and hints to make the job easier*. Thousand Oaks: Corwin Press.
- Short, P., & Rinehart, J. (1992). School Participant Empowerment Scale: Assessment of Level of Empowerment within the School Environment. *Educational and Psychological Measurement*, 52(4), 951–960.
- Steffgen, G., Recchia, S., & Viechtbauer, W. (2013). The link between school climate and violence in school: A meta-analytic review. *Aggression and Violent Behavior*, 18(2), 300–309. doi:10.1016/j.avb.2012.12.001
- Way, N., Reddy, R., & Rhodes, J. (2007). Students' perceptions of school climate during the middle school years: associations with trajectories of psychological and behavioral adjustment. *American Journal of Community Psychology*, 40(3-4), 194–213. doi:10.1007/s10464-007-9143-y
- West, C. A. (1985). Effects of school climate and school social structure on student academic achievement in selected urban elementary schools. *Journal of Negro Education*, 54(3), 451–461.
- Wilson, D. (2004). The interface of school climate and school connectedness and relationships with aggression and victimization. *The Journal of School Health*, 74(7), 293–9.
- Zullig, K. J., Koopman, T. M., Patton, J. M., & Ubbes, V. a. (2010). School Climate: Historical Review, Instrument Development, and School Assessment. *Journal of Psychoeducational Assessment*, 28(2), 139–152. doi:10.1177/0734282909344205

SCHOOL CLIMATE, ITS IMPORTANCE FOR STUDENTS' BEHAVIOR AND POSSIBILITIES OF MEASUREMENT

Dejan Đorđić, Rade Damjanović
University of Novi Sad, Faculty of Education, Sombor, Serbia

Summary

School climate refers to the characteristics of a school's environment that influence the students' academic and social development. School climate is more than an individual experience, and it is based on the patterns of people's experiences of school life and it reflects norms, values, interpersonal relationships, teaching, learning, organizational structures. There is no consensus among researchers about what school climate dimensions are essential to assess. However, school climate refers to the dimensions of school life (e.g. safety, relationships, environment for learning) as well as larger organizational patterns (e.g. fragmented or cohesive vision of school). Synthesizing past school climate research, Cohen, McCabe, Michelli & Pickeral suggest that there are four major areas that school climate assessment needs to include: Safety, Education, Relationships and Environmental-Structural dimension.

The researchers in the field of education have been writing about and studying school climate for more than a century. While early educational reformers, such as Perry, Dewey and Durkheim, recognized that the distinctive culture of a school affects the life and learning of its students, the empirical study of school climate grew out of industrial/organizational research. School climate has been shown to affect a wide range of emotional and mental health outcomes. For example, there is a lot of research that shows that many students do not feel physically and emotionally safe in schools or shows association among school climate and violence, bullying, antisocial behavior, risk behaviors and juvenile delinquency. In this paper, all the behavioral outcomes that are associated with school climate are conceptualized as problem behaviors, according to the Richard Jessor's Problem behavior theory. The researches indicate that a positive school climate is a crucial dimension linked to the effective risk prevention efforts, as well as teaching and learning.

There are various ways for assessing school climate, but often school informants are asked to rate a series of question about their school using a survey technique. For school climate assessment we have a wide range of different instruments, such as: The Classroom Environment Scale, The Comprehensive School Climate Inventory, Delaware School Climate Surveys, The Charles F. Kettering Ltd. (CFK) School Climate Profile and The Comprehensive Assessment of School Environments (CASE).